

למעשה ועדעיינן הן נוהגין כך ולא עוד אלא שלמדו אחרים שבכל מקומות מהן והן

כותבין ספרי תורה ומחזורין מפני שהוקל עליהם בדמו [וב] כתבו אמרו חכ' אסור

לקרות בספר תורה שלא כתבה כהלכה למשה מסיני ואסור לברך עליו וכל המברך

עליו הרי זה מברך ברכה שאינה צריכה מפני שאין כשר לקרות בו שאפילו חסר

30 דבר אחד ממה ששנו חכ' יגניזו מדר' יהושע בן לוי דא' ר' יהושע בן לוי כתבה שלא

בדיו או שיחפה את אזכרות זהב הרי אלו יגניזו ועוד מההוא דאתא לקמיה דרבהו

א', ב' אמר לו ערות של ספר תורה [שכתבת] שלא לשמה עיבדתים מיכלל דכי עיבדן שלא

לשמה אינו כשר לקרות בו אל יגניזו ואסור לטלטלן בשבת מפני שאינן כשרין

26. ועדעיינן.]=ועדיין וכן בשורה ד' ובהצופה בב' המקומות ועד עכשיו, ונראה שצ"ל עדאין.

27. ומחזורין.] אפשר שמשמעו ספרי תנ"ך ולא סדרי תפלות לכל השנה, שבמשמע זה לא נמצא אצל הגאונים. [שהוקל.] בהצופה נשטשטשו כמה תיבות בשורה זו וה' מאנן העתיק קל וחומר... הם וברור שצ"ל קל הוא עליהם בדמו וכו'. אמרו.] כוון למה שאמרו בגטין ס', א' ס"ת שחסר יריעה אחת אין קורין בו אבל כמה מהראשונים מחלקים בין חסר לפסול, עיין על זה בארוכה בבאורי הגר"א לא"ח קמ"ג, ה'.

28. ואסור.] דברי המחבר, שבמקום שאין קורין אסור לברך.

30. יהושע.] עין ההערה לשורה ה'.

31. מההוא.] גטין נ"ד בסוף הדף.

2. אינו.] הראיה הזאת מגטין שס"ת צריך עבוד לשמה מובאה מרבנו האי גאון בנ"ה תל"ב ומכמה ראשונים, עין בהמאמר על פרקיו בן באבוי בסוף הספר. בו.] בהצופה בהן ובתבה זו מסיימת שם התשובה על ס"ת. אל.] צ"ל אלא. בשבת.] עין גטין ס', א' לטלטולי נמי אסור וכו' דהא לא חוי למקרי ביה ולדעת הגאון אסור לקרות בס"ת שלא נכתב כהלכה ועין שבת קמ"ו, א' וב' על הצלת ספרים שלא נכתבו כהלכה.

II לקרות בהן ובשביל שתוי אל יתפלל שכך שנו חכ' שתוי אל
יתפלל ואם התפלל

תפילתו תפילה ודוקא בשוגג אבל במזיד אל יתפלל [ולא יצא
ידי חובתו] אם התפלל כאותה

5 ששנינו ועל כולם אם או' שהכל נהיה בדברו יצא [וזה רק בשוג']
אבל במזיד אם א'

על בורא פרי העץ או על הלחם שהכל נהיה בדברו [לא יצא
אלא] יאמר על כל מין

ומין כהלכה [ו]כת[קון] חכמים ואם [בעבודה] השותה [רביעית]
... ה. של. כי

יין ושכר אל תשת אתה וקל וחומר ומה עבודה שנקלה ש[אינה]
צריכה כוונה אמרה

תורה השותה רביעית יין אל יעבוד עבודה תפילה שצריכה
כוונת הלב ככ' עבדו

10 את י' ביראה על אחת כמה וכמה וכן אתה למד ממה שכתוב
ולהבדיל בין הקדש

ובין החול ולאיסור ולהתיר אמרה תורה שותה רביעית אל יטמא
ואל יטהר תפילה

שהיא צריכה כוונת הלב על אחת כמה וכמה וכת' ולהורות את
בני ישראל ומה להורות

3. [ובשביל.] עין בהמאמר על פרקיו בן באבוי על המבטא הזה. שנו. [עירובין ס"ד, א'.
4. בשוגג.] פרוש, שלא ידע שאסור לו להתפלל אבל אם ידע שאסור והתפלל אינו
יוצא ידי חובתו, ולא מצאתי הלכה זו לא אצל הראשונים ולא אצל האחרונים.
5. ששנינו.] משנה ברכות מ', א'.

7. [כהלכה.] בריא לי שבעקר הדבר השלמתי כנכון ואף שלא מצאתי למחברנו חבר
בוו שרק בשוגג יצא בששנה הברכה, ואולי שהיה קשה לו הלא, כל המשנה ממטבע שטבעו
חכמים בברכות לא יצא, עין שם מ', ב' מה שאמרו בנמרא על זה. [של.] אולי צריך להשלים
כך: עבודתו פסולה שלאחרן נא' כי (=כן).

8. [יין.] ויקרא י', ט'. [כוונה.] פרוש כוונה כאן כוונת מצוה ולא כוונת מעשה שזו מערכת
בקדשים, עין חולין י"ג, א'. אמרה.] עין כריתות י"ב, ב' במשנה וי"ג, ב' בנמרא.
10. ביראה.] תהלים ב', י"א; ועבדו הוא תפלה עין תענית ב', א'.

שכתוב.] ויקרא י', י'.

11. אמרה.] עין כריתות י"ג, ב'.

12. וכת'.] ויקרא י', י"א.

הלכה אמרה תורה אל יורה הלכה תפילה שצריכה כוונת הלב
וצריכה יראה ורעד

ככ' עבדו את יי' ביראה על אחת כמה וכמה ו[לכן אמרו] כל
שאינו מתפלל בשעה

ששתוי יין [מעבירין] ממנו כל צרות [ואמרו כל המפיק מגן] בשעת
גאווה

סוגרין וחותרין צרות בעדו שנ' גאווה אפיקי מ[גנים] סגור חותם
צר ומאי משמע

דהאי מפיק עבדרי תפילה הוא דכת' אחי בגדו כמו וכו' שכל
מפיק ראשוי ראשוי

הולך לו ומאי סופיק. . . . . [הילכך השותה] רביעית יין כשהוא
[חי ושת]

רביעיות מזוג [לא] ויתפלל עד שישן ואם אין לו [פנאי] פטור מפני
שאונס יין

ואונס הדרך וכל אונס פטור מן התפילה מפני שתפילה צריכה
כוונת הלב דא"ר

אלעזר לעולם ימוד אדם את עצמו אם יכול לכוין את דעתו
[יתפלל] אם לאו לא

13. אמרה. [עירובין ס"ד, א' ועין ג"כ כריתות י"ג, ב'.

15. כל. [עירובין ס"ה, א' עד כמו בשורה י"ז.

17. תפלה. [ליתא לפנינו ולכן יש שפרשו שעבורי מוסב ליין, שמעביר את היין, עין שם
בפרוש ר' חננאל, בערוך ערך פק ובתוספות אבל רש"י מפרש כמחברנו שמנן הוא תפלה.
ועין שם בריטב"א שכפי הנראה נתערבבו שם על ידי ט"ס ב' הפרושים. ראשוי. אפשר
שצ"ל ריוו ריוו הולך לו, השכרות מפנה אבל קשה לעמוד על קשר הדברים.

18. סופיק. [נראה שצ"ל מפיק.

19. מזוג. [החלוק הזה בין יין חי למזוג נאמר בגמרא ובתוספתא דק לענין עבודה ולא
לענין תפלה, עין כריתות י"ג, ב' ושם בתוספתא א', כ' ועין מה שכתבתי על זה בחשובתי
על דבר יינות, ט"ג ובהפתיחה. ויתפלל. [צ"ל יתפלל. שאונס. עין עירובין ס"ה בראש
הדף ושם באמצע ע"א על אונס הדרך.

21. לעולם. [ברכות ל', ב'.

יתפלל ובשביל תפילין כך שנו חכמים א' עולא כל הקורא
קרית שמע בלא

תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו וא' ר' חייא בר אבא א"ר
יוחנן כאילו מקריב

[אוצר החכמה]

עולה בלא מנחה [וזבח בלי נסכים] וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן
הרוצה שיקבל עליו

[אוצר החכמה]

25 עול מלכות שמים [שלמה] יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא
קרית שמע ויתפלל

זה הוא מלכות שמים [שלמה ולכן] הקורא בלא תפילין מכלל
דמלאכתו חסרה ועוד

[אוצר החכמה]

שנו חכמים כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה בכל
יום ועוד שנו

חכמים ואיזהו עם הארץ שאין מזמנין עליו ר' יהושע א' כל שאינו
מניח תפילין מפני שהיא

[אוצר החכמה]

[שקולה ככל התורה כולה שנאמר] למען תהיה תורת יי בפיך
וכל שמניח

30 תפילין נכאלו כל התורה כולה בפיו מפני שקבל עליו עול
מלכות שמים שלימה ועוד

אל . . . . .

22. תפילין. חשובה זו מובאה מכמה ראשונים על שם ר' יהודאי, עין המאמר על פרקו
בן באבוי בסוף הספר. שנו. ברכות י"ד, ב'–ט"ו, א'.
27. שנו. מנחות מ"ד, א' ולפנינו, בכל יום, ליתא.
28. שנו. ברכות מ"ז, ב'.

29. שקולה. בשבה"ל ראש תפילין ובשאר המקומות שמובאה תשובה זו של ר' יהודאי
הגרסא, שהוקשה כל התורה כולה לתפילין כמו שהוא בקדושין ל"ה, א' אבל אי אפשר
להשלים כך אחרי, שהוא.

30. עול. השלמתי על פי תשובת ר' יהודאי בשבה"ל ובדברי הראשונים וכן קל להשלים
השורה האחרונה.

חמש תשובות לר' שרירא ור' האי.

החידושים

שני דפים בודדים, י"ט שורות לכל עמוד מסמן T.-S. G. 4⁵ באוצר הספרים של האוניברסיטה בקמברידג.

הקטע מתחיל בשורה אחרונה של תשובה בענין אונאה, בבא מציעא מ"ט, ב' והתשובה שלאחריה היא גם כן באונאה, במעשה דר' אליעזר וחביריו שאמרו על זה שם נ"ט, ב' כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה, התשובה השלישית חסרה קצתה ונמצאת כלה בג"ה סימן רי"ח והיא לר' שרירא, וקרוב הדבר שגם התשובות שלפניה הן לו, אבל התשובה הרביעית היא לר' האי כמו שמוכח מש"ש, פסחים צ' ואפשר שגם תשובה ה' היא לו וכאשר איננה שלמה קשה להחליט הדבר. והגני להעיר על קצת דברים בתשובות אלה.

ב' הגאון מפרש שהמחלוקה הידועה שבין ר' אליעזר וחביריו על תנורו של עכנאי היתה בענין קבלה שחביריו סמכו על קבלתם והוא לא חש לה. ונראה שלדעת הגאון הכלל, יחיד ורבים הלכה כרבים, הוא רק בשנחלקו בסברה אבל לא בשנחלקו בקבלה. ואולי שיצא לו זה ממה שאמרו בעדויות סוף פרק ה', אני שמעתי מפי המרובים והם שמעו מפי המרובים אני עמדתי בשמועתי והם עמדו בשמועתי, אולם מדברי הגאון משמע שר' אליעזר לא היתה לו קבלה כלל בדבר זה והתנגד לקבלת הרבים מתוך סברה, ועין מה שכתבתי בזה במאמרי בלשון צרפתי על ספר היוכל לר' ישראל לוי י' וי"א.

ג' ראוי לשום לב על הכללים שרמזו חכמי קירוואן בדבריהם והם שנים, אין הלכה כתלמיד במקום הרב אבל הלכה כתלמיד אם, תניא כוותיה בברייתא. והנה הכלל הראשון ששנור הרבה אצל הראשונים, עיין לדוגמא מבוא התלמוד ואלפסי ראש עירובין, לא מצאתיו מפורש בכתבי הגאונים ואף שברור שהוא מקבלתם והר"ן בראש סוכה אומר עליו בפרוש, מסורת בידינו מהגאונים, ולא נודע לי אלא רמז עליו בדרכי התלמוד של ר' סעדיה כפי מה שמביא ר' בצלאל אשכנזי-הוצאת מארכס בספר היוכל להאפפמאן ר"ה-ואין ספק שהרב בעל גופי הלכות קמ"ה שמביא הכלל הזה בשם ר' סעדיה השתמש בכלי שני, בכללי התלמוד של ר' בצלאל. ועל הכלל השני עין ג"א עמוד מ' הערה ד' ועין גם כן אלפסי לערובין פ"ד, תרי"ג: ואע"ג דקי"ל הלכה כרב באיסורי הכא הלכתא כשמואל דתניא כוותיה וזה בדרך חכמי קירוואן; עין לקמן ר', כ"ז.

ובמה שנוגע לדעת הגאון שתניא הוא כולל כל משנתם של התנאים בין משנה דרבי בין ברייתות שנקבעו בבית המדרש בין ברייתות יחידיות בודאי הצדק אתו ובגעאניקא ב' ק"צ ושס"ד הערותי שרשמי שמוש זה של תניא עוד נכרים בספרים שלנו ושל הראשונים בין בגדפס בין בכ"י שבכמה מקומות בתלמוד

נאמר תניא על המשנה, ולחנם נתקשו בם הראשונים ובעלי הכללים. ושם שערתי גם כן שבימי התלמוד השתמשו בתנן מבלי הברל בין משנה לשאר מקורות תנאים שנקבעו בבית המדרש ורק בימי הגאונים, כאשר אנו לומדים מדברי ר' שרירא, נצטמצם שמושה אבל עוד נשארו בספרים רשמי השמוש הישן, ולכן בכמה מקומות מצינו תנן גם לברייתות, מה שהיה קשה מאוד להראשונים, עין לדוגמא חרושי הר"ן לב"ב וחדוש הרמב"ן לב"מ, כפי אשר מובא מכ"י בכללי התלמוד לר' בצלאל אשכנזי שם קפ"ז, מה שכתבו ליישב המקומות בתלמוד שנאמר בהם תנן על ברייתא וכן העירו התוספות בכמה מקומות על זה, עיין לדוגמא חולין פ"ז, ב' בד"ה תנן ואולם לפי מה שכתבתי אין צורך לכל הדחוקים שבמקומות כאלו אנו רואים עקבי השמוש הישן להשתמש בתנן בין למשנה בין לברייתות קבועות. ודע שהקושיא שמצאו חכמי קירוואן בדברי ר' שרירא היא היא הקושיא שנתקשו בה האחרונים, הרב בעל יד מלאכי כלל תרנ"ח ור' מאיר איש שלום במבוא למכלתא מ"ו, וכפי מה שנדע עתה מתשובת ר' שרירא על שאלת חכמי קירוואן העמיסו הם והבאים אחריהם בדבריו מה שלא עלה על לבו כלל, שהוא לא אמר אלא שת"ר בטוי מיוחד לברייתות שנשנו בבית המדרש ותניא השתמשו בו לכל מה שבא להאמוראים מקבלתם של התנאים. ומה שכתב שם הרמא"ש שתנו רבנן היא ברייתא שהוקבעה באיזה בית המדרש הוצרך לזה מפני שלא עמד על כוונת הגאון וחשב שתניא הוא בנגוד לת"ר ומעולם לא אמר זה הגאון. וצריך אני להעיר, שאף שהגאון לא הזכיר אלא ברייתות דר' חייא ודר' אושעיה שבהן נאמר ת"ר, בודאי אחז לשון קצר וכוון לכל הברייתות כהספרא וספרי שנקבעו בבית המדרש וסמך על מה שכתב באגרתו-הוצאת לעווין מ"א ומ"ב-מיד אחר דבריו על ב' קובצי ברייתות של התנאים הנזכרים חז' לשוננו. וספרא וספרי נמי לאו מתחלה פשטו רבנן בהו כמשנותינו. . . ובתר הכי אקבעון ספרא וספרי ותוספתא-הזכיר עוד הפעם התוספתא ואף שלפי דבריו כבר נקבעה קודם!-דגרסי להו רבנן ועד השתא הכין תקנתא. ולי אין ספק שבעל מבוא התלמוד השתמש באגרתו של ר' שרירא אלא שהוא קורא להתוספתא משנת ר' חייא ומשנת ר' אושעיה ותוספתא אצלו ברייתות שלא נקבעו בבית המדרש ולכן הוא אומר שסימן התוספתא הוא תאנא וסימן הברייתא-שנקבעה בבית המדרש-ת"ר ולפעמים גם תנא הכל כאשר נמצא באגרת ר' שרירא ובתשובה שלפנינו. ולדעתו הברייתות שנלמדו בבית המדרש הם, משנת ר' חייא ומשנת ר' אושעיה (=התוספתא) מכלתא ספרא וספרי-ר' שרירא כולל המכלתא בספרי וכן הרבה מהראשונים-אותיות דר"ע, (בודאי ט"ס במקום ואותה דר"ע, והוא מה שנקרא אצלנו מכלתא דר' שמעון ומכלתא דבי רב אצל הגאונים)-ומשנת ראב"י, ואין בינו לר' שרירא גאון אלא זו בלבד שהגאון אינה מונה משנת ראב"י בין הברייתות דבי מדרשא. והר"ז פראנקעל בדרכי המשנה לא עמד על דברי בעל מבוא התלמוד ואמר שתלמיד טועה שבש דבריו וכבר השיב עליו במקצת רמא"ש במקום הנ"ל אבל גם הוא לא דקדק כל צרכו.

ד' (כבר הערותי למטה שקצור תשובה זו נמצא בש"ש פסחים צ' אלא שמשום קצורה קשה לעמד על תכנה שם ולפנינו הכל מבואר. השואלים טעו בשתים, בחשבם שהקדש עניים הוי כהקדש גמור ועוד טעו במה שאמרו בפסחים ו', א' שבהקדש בדילי אינשי מיניה וחשבו שחמץ לאחר הפסח אסור משום חששא שמא יאכלו אותו בפסח ובהקדש שבדילים ממנו מותר, והרב המו"ל של ש"ש לא עמד על ברורן של דברים. גם הגהתו „חששא" במקום „תורת" אינה נכונה ופשוט שהגאון אומר שאם אנו בודקין החטים ואנו מוצאים שנתבקע והם בתורת חמץ אסורים בהנאה, ומהנוסף להעיר שתקנו בר חשא במקום בר חשוב או בר חשוב הוא קלקול שגם כ"י התלמוד גורסים כגרסת הגאון.

ה' לשון וסגנון תשובה זו הם כלשונו וסגנונו של ר' האי וכאשר התשובה שלפניה היא לו הדעת נוטה שגם זו היא לו ואולם מידי ספק לא יצאה ובכגון זה אין לסמוך על „סמוכין" ועל קרוב הסגנון.

א', א'

כ"ד

ואותו שפחת הרי אילו עשרים וארבעה

I

וששאלתם

II

הא דאמ' רב חסדא כל השערין ננעלין חוץ משערי אונאה וכו'

אונאה דר' אליעזר במאי הויא או נימא משום דאותיב

תיובתא ואייתי ראיות אילו איתוקמן מיליה והאי הילכתא

כואתיה בודאי איכא אונאה השתא דאיפשיט לן מדבריו

של ר' יהושע וממעשה דר' נתן דלית הילכתא כואתיה מאי

אונאה איכא ואי משום דגברא רבה הוא ליה גברא דפליג

על כולהו רבנן ואמ' דבר שלא כהלכה לאו אורח ארעה לאותוביה

והא קא חזינן במעשה דר' יהושע אף על גב דרבנן

גמלי' חכם ונשיא הוא משום דצעריה לר' יהושע עברוה

1. וארבעה. בבא מציעא מ"ט, ב' במשנה ובנמרא.

3. דאמ'. שם נ"ט, א' וב'.

4. אליעזר. שם נ"ט, ב'. או. = אי.

5. והאי. נראה שצ"ל וקיימא או והויא.

7. יהושע. בבא מציעא נ"ט, ב'. נתן. שם.

8. ליה. צ"ל וכי או אטו.

10. יהושע. ברכות כ"ז, ב'—כ"ח, א'.

רבנן ולא אשגחו ברבותיה ואי משום ברכה שבירכוהו
לא ליבעי למיעבד הכי גברא רבה ואפילו אמ' שלא כהלכה
אפקוה בלשון אונאה ילמדינו אדונינו

תשובה 15 הכין חזינא שהרי אתם

כתבתם תשובת השאלה דמשום ברכה שבירכוהו
מטייה לרבן גמליאל מאי דמטייה דלא ליבעי למיעבד הכי
בגברא רבה אפילו אמ' שלא כהלכה דסבר ידיעא מילתא
שלא להרשיע הוה ולא מזיד היה אלא ששם אל לבו

אח"כ 1234567

א', ב'

[שאין] כמוהו דהוא לבדו חשוב כרובה ואינון על קבלה דילהון
סמכו /

[ומט]ין על פי רבים ואפילו לא הכי הוה מיבעי למיפגע ביה
בההיא / אח"כ 1234567

מילתא והרי ר' עקיבא לבש שחורין ונתעטף שחורין וישב לפניו
בריהוק ארבע אמות וקא חאזו מאן דאזיל שלא יחריב את העולם
דקים להון בחסידותיה ואף על גב דשמתי היה מתלמידי שמאי
ודאמריתון מאי טעמ' אפקוה בלשון אונאה מי איכא
אונאת דברים דרבה מיהא וקאמרין גדולה אונאת דברים
מאונאת ממון כול' ודרשין רבנן ולא תונו באונאת דברים
הכתוב מדבר שא' ודשאל'

12. ואי. וכי' משום שלא עשו כהנן לנדותו יקראו לזו אונאה. עין א', ב', ו'.

2. רבים. עיין הפתיחה.

3. עקיבא. בבא מציעא נ"ט, ב'.

4. מאן דאזיל. שם בב"מ, שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו ונמצא מחריב וכו', ולכן
נראה שצ"ל דלא זיל מאן דאזיל וכו'.

5. שמאי. עין שבת ק"ל, ב' בפרושי ר' חננאל רשי' ותוספות.

6. ודאמריתון. עין א', א', י"ד: אפקוה בלשון וכו', והיא בתמיה וכי משום זה נאמרה
לזו אונאה.

7. דרבא. אונאת דברים קשה מאונאת ממון. וקאמרין. נראה שצ"ל דקאמרין.

8. ממון. בבא מציעא נ"ח, ב'. ודרשין. שם.

9. ודשאל'. ודשאלתו. השאלה והתשובה בשלמותה בג"ה סימן רי"ח.

III 10 על מה דכתבנא לכון בתשובות דשאלתכון וכולי

הני בריאתא לא איקבען למיגרסינהי כולי עלמא כי דאקבען

בריאתא דר' חייא ודר' אושעיא לא אמרינן ביה תנו רבנן

אלא תניא דתניא ולא תוספתא ר' חייא תירצה ועלה אמרינן

תניא וממנה מקשינן הא תניא וכל דתניא כואתיה אף על

15 דתלמיד במקום הרב הלכה כאותו תלמיד מה הפריש בין

האי תניא להנך דלא איקבען למיגרסינן כולי עלמא ילמדינו

אדונינו תשו' היו יודעין שכל דבר שהוא שנוי

בין במשנתנו בין בתוספתא בין בספרי ובין כל בריאתא

יש לומר עליו תניא כלומר זו שנויה ואמורה ואין מפורש

ב', א'

IV [הח]טים מותרין ויש מי ש[אומר שחשוב] כמו של [הקדש ולכן]

אינו חייב לבערו מאי [טעמא שהקדש] מיבדל בדילי

מיניה ילמדינו אדונינו מה [דינו חייבין ע]תה] לבערו או לא

כך ראינו כי האומרים כי זה חשוב כשל גבוה דאיתמר

5 ביה שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של גבוה שלא כדין

אמרו ושלא כהוגן מפני שהצדקה הנתונה לעניים לאו גבוה

היא ולא דמיא לשל גבוה ודקא אמרי מיבדל בדילי מיניה

אנשי לאו הכין היא משום דהקדש גופיה איסורא הוא

מעיקרא ובדילי מיניה מפני שהוא אסור לפיכך המוצאו

13. לא... ביה.] צ"ל ולא... בהו כמו שהוא בג"ה.

14. על.] חסר נב.

15. הלכה.] עין הפתיחה.

1. מותרין.] השאלה היא אם מטמון של שעורים שנתן לעניים קודם פסח ונכנסו בהן מי גשמים ונאנס ולא מכרן קודם הפסח ורצה למוכרן לאחר הפסח, שיש שאמר שצדקה הוי כמו הקדש שאיננו עובר עליו בל יראה ואם כן מותר למכרו לאחר הפסח, עין רמז לתשובה זו בש"ץ פסחים צ', וכך צריך להשלים בראש הקטע: יש מי שאומר שאם נתבקעו החטים במי גשמים שירדו עליהם אסורין ואם לא נתבקעו החטים מותרין וכו'.

2. שהקדש.] פסחים ו', א'.

4-5. דאיתמר.] פסחים ה', ב' ושם נסמן; הגאון השמיט של אחרים שאין ענינו כאן.

10 ביום טוב אין צריך לכסות עליו כלי דאמרינן אמ' רב יהודה
 אמ' רב המוצא חמץ ביום טוב כופה עליו את הכלי ואמ' רבא
 ושל הקדש אינו כן מאי טעמ' מיבדל בדילי מיניה עכשיו
 שעבר הפסח על אילו השעורים של עניים מאי איכפת
 לן אי הוה בדילי מיניה וכל שכן כי זה של עניים
 15 לא בדילי מיניה אנשי ולא הקדש
 ולא גבוה הוא ואינו אסור לאדם ובימי הפסח האי אסור
 ועכשיו שעבר עליו הפסח יש לו ב
 בדיקה אם היה כתורת חמץ בפסח אסור הוא אפילו
 בהנאה ואם לאו מותר ומה היא בדיקת השעורים

ב', ב'

[רואים א]ם נתקב[עו מפ]ני הגש[מין] שירדו עליהן ואם לאו
 כדאמרינן תנו רבנן אין לותתין את השעורים בפסח
 ואם לתת נתבקעו אסורות לא נתבקעו מותרות ואע"ג
 דאמרינן עלה אמ' רב חסדא אמ' מר עוקבא לא נתקבעו
 5 ממש אלא כל שאילו יניחם על גבי הביב והן מתבקעות
 מאיליהן הא אמרינן ושמואל אמ' נתבקעו ממש ואסקינן
 עבד שמואל עובדא בדורא דבר חשובא נתבקעו ממש
 וקימ' לן מעשה רב הילכך אם לא נתבקעו והרי עבר

אוצר החכמה

10. דאמרינן. שם ו', א'.

16. ואינו אסור. חמץ של הקדש אסור בכל השנה אבל של ענים הרי הוא כשאר חמץ
 שאינו אסור רק בפסח ודינו לאחר הפסח כחמץ דעלמא.

1. לאו. המאמר הזה מובא בש"ש כאשר לפנינו והמול' הגיה, אם נתבקעו וכו' אסורין
 ואם לאו מותרין ואין צורך להגיה שפרוש הדברים שבודקין אם נתבקעו או לא, ואחר כך
 מביא דברי הגמרא כצורתן שאם נתבקעו אסורים ואם לאו מותרין.

2. כדאמרינן. פסחים מ', א'.

4. נתבקעו. הסופר טעה בסדר האותיות ק' ב' וכתב בין השורות ב' א', והוא שק'
 צריך להיות אחר ב'.

5. הביב. לפנינו חבית ויש שגורסין אביב או אביב, עין דקדוקי סופרים.

7. דבר חשובא. לפנינו בנדפס, דבי בר חשו אבל בכ"י ב' מינכען כאשר בהקטע,
 עין דקדוקי סופרים.

8. רב. כבא בתרא ס"ל, ב'.

הפסח מותרין דמיהן לתת לעניים

וּשְׂשֹׁא' ^{10 V} הא דאמרין לפני החמה

הוא לצפונה לאחר החמה הוא לדרומה הכין קאמ'
גמרא הא דתנן לפני החמה או לאחר החמה לאו לענין

אדם שעומד במזרח ופניו כלפי מערב תנן לשאליה

הכין ולמימר ליה איזה מהן שוקע ראשון חמה או

לבנה כי אפילו פתאים ותינוקות אינן טועין טעות ¹⁵

כזאת ויודעין הן כי בראש החדש לבנה אחר חמה

ואין בודקין אדם כבדיקה זו וזו ששנינו שבודקין

את העד ואומרין לו כיצד ראיתה את הלבנה לפני

החמה או לאחר החמה. פירושו לצפ[ונה] או

הוא דאמרין לפני החמה

הוא דאמרין לפני החמה

הוא דאמרין לפני החמה

10. דאמרין. ראש השנה כ"ג, ב' ולפנינו, היינו לפני החמה היינו לצפונה היינו לאחר החמה היינו לדרומה.

הדף הראשון מכיל תחנה מעין אלה הנמצאות בנוסחי תפלות בסוף הסליחות אבל כיוצא בהן ממש לא מצינו. ראה זה מצאתי בכ"י של הגניזה שבאוצר הספרים של בית מדרש הרבנים שבאמעריקא, קבוצת אדלער 2857 דף י"ט תחנה אחת הקרובה לזו שלפנינו, וזה לשונה... באנו אליך כדלים כרשים דפקנו דלתיך, לא בחד ולא במעשים באנו אליך כדלים כאביונים דפקנו דלתיך. לא בחד וכו' כדלים כבזוים דפקנו דלתיך. לא בחד וכו' כדלים כגעולים דפקנו דלתיך. לא בחד וכו' כדלים כדחופים וכו'. לא בחד וכו' כדלים כדחופים וכו'. לא בחד וכו' כדלים כדחופים וכו'. והנה אנו רואים מזה שהבקשה הזאת היא על סדר א"ב ובקטע שלפנינו נתקצרה. מענין הדבר שבה תפלה על ב' הישיבות ולכן אין ספק שנתחברה בבבל בזמן הגאונים.

155

כאשר לפנינו בספרים כי בלשון פרסי פא, ה הוא עץ או שבט ויפה פרשו הגאון, קציב רטב, מיר עץ לח. התקון בהערה לב', א', ה' שצ"ל נזי"א במקום נימא נראה לי כודאי שאין ספק שהגאון מפרש נזי"תא שבב"ק ל"ה א' והוא לדעתו גיגית שעושין בו שכר וקרוב לזה פרוש הערוך, עין בערוך השלם בערכו. ונעלם מה' קאהוט שם שגם בלשון סורי נזי"תא, חבית גדולה, ולכן אין לסור מקבלת הראשונים בפרוש מלה זו. ואולי שהגאון גרס עי"ל להפתקה דנזי"תא, לאוצר שהיו בו גנות של שכר וזהו מה שכותב, הפתקה ספור צפעי וב' מלות האחרונות נראות כמשובששות. חשבון הגאון על הסלעים, ב', א' שורה ו' וכו' קשה לעמוד עליו שתפס לשון קצרה שלא פרש לאיזה כספים כוון באמרו, שסלע צורי הוא חמשה כספים וארבע שתותים ואיסר במשקל של תורה – המלה האחרונה השלמתי על פי הסברה שהקטע נקדע כאן – שלכאורה משמע שכסף הוא דינר כמו שאמרו בב"ב קס"ה, ב' ולפי זה ד' דינרים של צורי הם חמשה וארבע שתותים ואיסר – אחד מכ"ד שבדינר – בדינר של תורה, וחשבון כזה אינו עולה יפה עם מה שאמרו בבכורות נ', א' על הערך שבין כסף צורי וסלעים דאורייתא. גם מה שאמר שכסף צורי הוא ירושלמי – ה' חסר בראש המלה אבל בודאי כך צ"ל – לא איתפרש לי, שלא נזכר בשום מקום בתלמוד כסף ירושלמי ומה שאמרו בב"ב קצ"ו, ב' על מעות ירושלמיות אין ענינו כאן, ואי אפשר לומר שכסף ירושלמי הוא כסף של תורה שאם כן הוא סותר דברי עצמו. ואולי כוון למה שאמרו שם בבכורות נ', א' שהוסיפו על סלע הקודש ועשאוהו למדת סלע צורי והדבר צע"ג. ומדברי הגאון שאומר שסלע צורי הוא דינר ישמעאלים ראייה לפרוש רש"י בבכורות מ"ט, ב' בסוף העמוד והתוספות שם פרשו שדינר ערבי הוא חמש סלעים ופרושם נגד דברי הגאון. המשל הידוע, ממרי רשוותך פארי – מנוקד פארי וכן בלשון סורי והא' משמש כאן פתח ולא קמץ ונכתב מלא כדי להבדיל בין פרי לפרי – אפרע פרושו לדעת הגאון, הפרע מבעל חובך מעט מעט, כנגדרי סובין הקטנים, אם אין לו לשלם חובתו. והנה אף שכך היא ההלכה, עין ב"מ, מ"ז, ב': האי מאן דאחפי מאה זוזי לחבריה ופרעיה זוזא זוזא פירעון הוי, בכל זאת קשה לפרש המשל בכעין זה, שהרי בכל המקומות שמובא, עין ב"ק מ"ו, ב' ושם נסמן לא הובא אלא להטעם ההלכה שהמלוה מוכרח לקבל פרעון חובו בשוה כסף ואף אם השוה כסף הוא קל הערך כסובין וכן אמרו שם ז', א' ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין, ואין בין פארי לסובין ולא כלום כאשר אמר הגאון בעצמו. כבר הערותי בראש הפתיחה על הקרוב שבין הקטע הזה והקטע בנעאניקא ב' רמ"ד וגו' זה מבליט ביותר בפרוש הסוגיא דברירה בב"ב קנ"א, ב' ששוה בשני הקטעים אלא ששם חסר הפרוש על הצר השותפין ולא נמצא אלא זה שעל המדלה מים ששוה ממש למה שלפנינו בהקטע הזה, ובשניהם טעות סופר בולטת שצ"ל כאן בשורה ט' ושם בשורה ד' אין ברירה במקום יש ברירה. ומהקטע שלפנינו אנו רואים ש"ש נשתרבב מהשורה שלפניה – ושם לנכון ש"ש שבהשותפין ראב"י סובר יש ברירה – וזו ראייה מוכרחת שהסופר של הכ"י שבנעאניקא היה לפניו כל מה שבהקטע הזה שלולא כן לא היה בא

לידי טעות זו. והנה כבר הערותי שם עמוד רמ"ב על פרוש הגאון, שברירה ואין ברירה בב"ק נ"א, ב' הוא רק על דרך ההשאלה ואין בטוי זה כאן כבשאר מקומות בש"ס. וחכם אחד השיג בהירחון לחכמת ישראל נ"ה, ש"פ על פרושי בדברי הגאון וכתב שפרוש הגאון שם רמ"ח לברירה ואין ברירה בהסוגיא דלוקח יין בגטין כ"ה, א' שהוא המקור היותר חשוב להכליל ברירה במובנו המקורי והאמתי הוא פרושו להסוגיא דב"ק. ותמה אני איך אפשר להתעקש בדבר פשוט כזה, והלא בפה מלא אומר הגאון בפרושו על הלוקח יין, דבר ברור הוא הכרה והבחנה בין זה לזה, וד' תיבות האחרונות שהן מגבילות הגדר של ברירה לכל צרכו אינן בפרושו על המדלה מים והוא אומר כאן רק, ברור הוא הדבר-בהקטע שלפנינו, לו" זה יותר יפה-וידוע, והוא החלוק היותר גדול בין ברירה בבב"ק לברירה בגטין ובשאר מקומות. ונראה שדברי הגאון היו לפני רבינו חננאל שכפי אשר מובא מפרושו בהרשב"א לב"ק במקומו טעם דראב"י הוא משום, כשמסר לו הדלי כאילו נסתלק הוא ממנו והעמיד הוא ברשותו והוברר הדבר משמסר לו הדלי שהבור עומד ברשותו ומשל עצמו הוא דולה, והן הן דברי הגאון בהרחבת הסברה מעט. והרשב"א שם ובפרושו לנדרים מ"ו, ב' תמה על הר"ח שפסק במדלה מים כרבנן והלא הלכה כראב"י בחצר השותפין כמו שאמרו בנדרים. אבל אין ספק שלפרוש הגאון אי אפשר לגרוס בב"ק, ואזדא לטעמיהו, שנהפוך הוא שבחצר השותפין ראב"י אית ליה ברירה ובהמדלה מים לית ליה כאשר כבר הערותי בנעאניקא רמ"ב. וכותב המאמר בהירחון שער שהגאון גרס, ומיחלפא שיטתייהו, ואף שלדעתי השערה זו אינה יכולה להתקיים שאין זה לשון הבבלי אלא לשון הירושלמי בכל זאת ברור שלגרסת הגאון אם הלכה כראב"י בחצר השותפין אין הלכה כמותו בהמדלה מים, ולפי זה פסק ההלכה של ר' חננאל היא על פי גרסת הגאון.

א', א'

ונכ' בעונותינו... א... בי' .....

פנינו אליך... אנו ונ' .....

בוש' בפשועינו... באשמינו אלה .....

ונ' במרדנו אלה בוש' מכל עם ונכ' מכל גוי אלה'

בש' בדלותינו ונ'כ' בקילקול דרכינו בחסד

1. ונכ'.] ונכלמנו.

2. אנו.] נראה שצריך להשלים, [בושנו מחטאנו. ונ'.] ונכלמנו.

3. אלה.] אלהינו, וכן בשורה ד' בלי קו על הה' לסמן הקצור.

5. בש.] בושנו. [בחסד.] צ'ל לא בחסד, ונראה שהעתיק הסופר מספר לקוי ולכן

השאר חלק.

ולא במעשים באנו אליך כד' כרשים דפקנו דלתיך
לא בזכות ול' בצדקה בא' אל' כד' כר' דפק' דלתיך
לא בחסד ולא במשפט בא' אל' כעניים כאביונים דפ' דל'
לא בתמות ולא ביושר בא' אל' כמכים כרכים דפ' דל'
למענך אלה' תעשה ולא ראה עמידתנו לפ' דלים ורקים
למענך אלה' תע' ולא ראה צעקתנו לפניך עניים ואביונים
דלים ורקים אנחנו דפ' דל' רחם עלינו עניים ואביונים

א', ב'

[אנחנו אל] תרחק ממנו. מכים ורכים אנ' דפ' דל'
..... אתנו לפתחך [אל] תסגור דלתיך ממנו
.... דלתות שערי רחמים א' אל תס' דל' ממנ'
.... שערי תשובה: א' .... ואל תס' דל' ממ' פ' ל' דל'
שע' רוח והצלה: ר' זרע שלמא רבא בעמנך] יש' ר' זרע
שלמא רבא בעלמא כוליה: ר' זרע של' רבא באלפי אור
אוריתך ר' זרע של' רב' בתרין מתיבתא ר' זרע של'
רב' בכל כנישתא דישראל ר' זרע של' רב' בהדא כנישתא
ר' זרע של' רב בכל בתי ישראל ר' זרע שלמ רב' בכל מותבי
ישראל ר' זרע של' רב' במלכותא ר' זרע שלמא דילהון
ניחא לעמך: ר' תהי רעוא מן קדמך דתגרון מלכו

7. בא' וכו'. באנו אליך, כדלים כרשים דפקנו.

10. ולא. צ'ל ולא לנו, וכן בשורה י"א.

3. א'. אלהינו. תס' ד'. תסגור דלתיך.

4. פ' ל' דל'. פתוחות-או פתיחן-ליהון דלתיך.

5. ר'. רחמנא.

6. אור. כדי להשלים השורה כתב הסופר חצי התבה הראשונה שבראש השורה

שלאחריה.

9. רב. =רבא. שלמ. =שלמא.

10. דילהון. זרע שלום שלהם-של בני המלכות הזאת-שעל ידי זה יהי נוח לעמך והלשון

קשה קצת וכן אין בידו לתן טעם למה נכתב ה"רחמנא" עוד הפעם על הגליון.

11. דתגרון. בקשה כעין זו, שתגרינה מלכות במלכות, זרה היא מאוד וביחוד אחר הבקשה

על שלום רב במלכות ומכל מקום אין נראה להגיה, דלא תגרון, כי גם במקומות אחרים מצינו

הרעיון הזה שפרוד הלבבות בין המלכויות השונות הוא טוב לישראל שלולא כן לא היה

להם תקומה כלל בין הגוים.

במלכו: ר' ואסי קצירי עמך ישראל לחיי ר' פרום עלון
ועל עמך ישראל מטללא דשלמא ברחמך מטית שלמא

ב', א'

וניקרית כפניתא ובל' יש' אלרפלס והי מכת

שלש עשרה סלעים ומנהון אתו. גרגותא דלו מן גלד

תיר: פורא קציב רטב: הכוס ושתה שכר מן הגיגית

כלי שעושין בתוכו שכר תמרים ושמו גיגית ושמו

נימא הפתקה ספור צפעי כסף צורי סלע[ים של צור]

שהו חמשה כספים וארבע שתותים ואיסר במשקל של [תורה] אמ'

רב יהודה אמ' רב אסי כל כסף האמור בתורה כסף צורי ושל

חכ' כסף מדיני הם וכמה הו חצי מטבע שלנו דקא אמרינן

אי פלגא דזוזי הו זילא בה מילתא למשקליה וכסף צורי

זה הו רושלמי ואמרינן מאי מנה צורי אמ רב אסי מנה

של צור זה הו משקל דינר של ישמעאלים שור האיציטדין

1. ובל' יש' ובלשון ישמעאל. אלרפלס. אין בידי לפרשו כי מלה כזו לא נמצאה
בלשון ערבי וגם התמונה זרה ונראה שיש כאן שבוש, אבל ברור שהגאון מפרש כאן מה שאמרו
בב' כ'ז, ב' ולסנוקרת י'ג וזה מה שהוא אומר, והיא מכת י'ג סלעים, שעל מכה כזו הוא
חייב לשלם י'ג סלעים.

2. ומנהון אחו. לא איתפרש לי. גרגותא. ב'ק כ'ז, ב'. דלו. בעברית, דלי שנעשה
מן עור של שור.

3. תיר. צ'ל תור, שור בעברית עיין ההערה שלפני זו. פורא. נראה שצ'ל פורא
ולפניו פנדא, עין שם בב'ק כ'ז, ב' ובהפתיחה. קציב רטב. גוע מעץ שעורדו לת. הכוס.
אולי צ'ל ה'קים מן בוס וכבר מצינו במקרא מובס או ה'דים שמצוי בלשון חכמים. הגאון
מפרש כאן המעשה משורו של רב פפא בב'ק ל'ה, א' עין הפתיחה.

4. נימא. הקריאה קצת בספק וברור שצ'ל נזיאו. הפתקה. בב'ק ל'ה, א' במעשה
של השור, ופתקיה נראה שהגאון גרס הפתקה, וזה אפשר אבל ב' תבות שלאחריו אין בידי
לפרשן ועיין הפתיחה. כסף. ב'ק ל'ז, ב'.

5. שהו. נראה שצ'ל שהן.

6. חכ'. חכמים: לפנינו דבריהם, מדיני הם. לפנינו מדינה ותו לא. הו. הסלע
המדיני, עין שם בגמרא.

7. אי וכו'. לפנינו, הואיל ופלגא בוזא הוא לא בעינא.

8. רושלמי. צ'ל ירושלמי. ואמרינן. בכורות מ'ט, ב' ושם של צורי וצ'ל כאשר הוא כאן.

9. ישמעאלים. עין שם ר' אמי אומ' דינרא ערכא. האיציטדין. ב'ק ל'ט, א'.

מתעלים אלנטאח פארי סובין אפרע משל הו כך אמרו חכ'
 מי שיש לו מלוה על חברו ועני הו לא יאמר מלוה איני
 נפרע עד שיתן לי כל הלואתי אלא אם מוצא סובין [ואפרע]
 ממנו מעותיו מעט מעט ופארי סובין שמן [בלשון חכמים]

אוצר החכמה

ב', ב'

יש ברירה ואין ברירה כך אמרו חכ' ראובן ושמעון
 יש להן חצר בשותפות ואינה חלוקה ואין ידוע חלקו
 של אחד ואחד והידרן עצמן בנדר שאין אחד מהן
 משתמש בחילקו של חברו ואין נותנין זה מזה וחכ'
 [און] מ' כיון שאין ידוע חלק של כל אחד ואחד שניהם
 אסורין ליכנס לחצר מפני שנמצא כל אחד ואחד
 משתמש בחלק חברו ואין ברירה ר' אליעזר בן יעקב או'
 יש ברירה ואף על פי שלא חלקה כמי שחלקה דמי ויש
 ברירה ר' אליעזר בן יעקב אומ' יש ברירה כאיזה צד הוא
 ששנינו המדלה מים ואמ' לחבירו הנח לי ואני אדלה ח'יב
 מי שניחנו משתמש ר' אליעזר בן יעקב אומ' מי שימסו
 שימסור לו דלי מאי פליגי תנא קמא סבר יש ברירה כיון
 שמניחו והולך זה ברור לו הדבר וידוע שמסר לו הדלי
 ונתח'יב בו השני ר' אליעזר בן יעקב סבר אין ברירה

אוצר החכמה

1234567

12. מתעלים אלנטאח. בעברית, מלומד לננוח. פארי. ב'ק מ'ו, ב'. חכ'. חכמים
 ולפנינו, דאמרי אינשי אבל כאשר המשל הזה מובא בתלמוד נוכל לומר עליו שהוא משל
 שמשלו חכמים.

1. אמרי. ב'ק נ'א, ב'.
3. והידרן. צ'ל והידרן.
4. נותנין. נראה שצ'ל נהנין.
9. יש. נראה שצ'ל אין שהרי לפי גרסת הגאון במדלה מים ר' אליעזר סובר אין ברירה,
 ועין הפתיחה.
10. ח'יב. לפנינו פטור, פרוש הראשון, פטור וח'יב לגרסת הגאון הוא השני ואין בין זה
 לזה אלא חלוקה לשון בלבד.
11. מי שניחנו. לפנינו כיון שהניחו. מי שימסור. לפנינו משימסור.

שתי תשובות על קדיש לר' האי.

דף אחד קרוע ובלוי והכתב כתב עתיק מאוד מסומן T.-S. 12 828 באוצר הספרים של האוניווערזיטא בקמברידג.

הקטע הזה מכיל ב' תשובות על קדיש וחבל שמהתשובה הראשונה לא נשארה אלא ג' שורות חסירות וגם השניה חסרה בסוף ומה שנשאר ממנה לקוי בהרבה מקומות. בהתשובה הראשונה מעיר הגאון שי' תשבחות שבקדיש הן גר' ברכות שבתפלה אבל כאשר עקרה של תשובה זו חסר קשה לעמוד על דבריו שתפלה של חול היא של י"ח ברכות, של שבת של שבע ושל ראש השנה של תשע. ונראה שלדעתו י' ברכות יש בשמ"ע שבהן תשבחות, והשאר רק בקשות, ומלשונו משמע שג' אחרונות הן תשבחות, ולפי נוסח התפלה של בני בבל במודים ושים שלום בודאי יש בהן תשבחות אבל רצה בקשה היא כולה. ודע שי' תשבחות שבקדיש כבר נזכרו אצל הגאונים והראשונים ונמצאו להם טעמים שונים, עין שבה"ל תפלה סימן ח' ושם הם מונים כך, יתגדל ויתקדש יתברך וישתבח יתפאר יתרום יתנשא יתעלה יתהדר יתהלל אבל לפי התשובה השניה דעת הגאון היא שחייב לומר ויתקלס ואם כן מכנים זו ומוציא ויתהלל, עין שם בשבה"ל שיתהלל נהגו לאמרו במקום ויתקלס, וכן הן התשבחות בנוסח הקדיש שבסדר ר' עמרם. ועל אמירת ויתקלס כבר נחלקו בו הגאונים עין שם בשבה"ל ובמאמרו של ה' ביכלער בהצופה הצרפתי נ"ד, קצ"ד וכו' שהאריך בזה הרבה, ודעתו שיתקלס הוא מנהג א"י ומשם בא לישיבת סורא אבל בפומבדיתא אמרו במקומו ויתהלל, לא נראה לי שהרי ר' האי שכבוד ישיבתו גדול מאוד בעיניו מחזיק באמירת ויתקלס, עין שם בשבה"ל וכן מהתשובה שלפנינו נראה שאין כאן חלוק בין סורא לפומבדיתא אלא בין קצת חזנים לקצתם שיש שנמנעו לאמרו משום דמשתמעא לתרי אפי' לשבח ולגנאי. והראיה היותר חזקה נגד דברי ביכלער היא שבנוסח הקדיש שהוציא לאור רש"י שעכטער בספר הזכרון לר"ד קויפמאן, חלק העברי נ"ג, לא נמצא ויתקלס ואף שברור הוא שהוא נוסח א"י שהרי נאמר בו, בחיי אדונינו אביתר הכהן. . . ובחיי רבינו שלמה. . . ובחיי רבינו צדוק, ואלו הג' היו הגאון, האב בית דין והשלישי בחבורה של הישיבה הגדולה שבארץ ישראל, ובנוסח שני של הקדיש שם עמוד נ"ד והוא נוסח בבל נמצא בו ויתקלס ועל כרחך שאין בזה לא חלוק מנהגים בין בני א"י ובני בבל ולא חלוק מנהגים בין חכמי סורא וחכמי פומבדיתא.

מעניינת מאוד היא דעת הגאון על משמע "קלס" שמשמש בלשון המקרא לגנאי ובלשון חכמים לשבח והוא משווה אותה לשמוש המלה "שהר" שבלשון ערבי, שעקר משמעה הוא "נודע לכול" ורק מסמיכות הענין נדע אם הוא לשבח או

לגנאי, וקרובה דעת זו לדעתו של אקילס הגר שבחרגומו לחבקוק א', י' הוא מתרגם יתקלס בהמלה היונית *κλέος* שמשמשת שתי פנים, פרסום בין לשבח בין לגנאי. ובימינו נשאו ונתנו הרבה מחכמי הלשון בהשאלה אם קלס בלשון המקרא הוא קלס שבלשון חכמים או לא, עיין לוי במלון שלו ערך קלס, ביכלער בהעתון לחכמת בני קדם של האוניווערזיטא בוויין י"ז, קס"ה וכו', בעוואן בספר היוכל לנעלדעקע תקפ"א וכו', ועין גם כן המקומות שהעיר עליהם ה' פול בספרו על הקדיש (אנגלית) ג"ט, הערה ל"א. ומכולם נעלם שרשי ליחזקאל ט"ז, ל"א כבר העיר בקצרה, לקלס אתנן לדבר ולהתפלל... וכן כל לשון קלס לשון דיבור פורליץ בלע"ז—בצרפתית החדשה *parler*—ועין גם כן מה שכתב בסוטה כ"ז בראש הדף, דומה נטענת ונדברת בפי כל... דומה לשון קלסה ודיבור... ואף קלסה לשון דיבור יתר הוא לפיכך הוא נהפך ללשון שבח וללשון גנאי. ויש להשוות גם כן שמוש המלה רנן שלרב משמעה לגנאי אבל בכמה מקומות—ובעלי המילונים לא זכרו זה!—גם לשבח, עיין לדוגמא מדרש משלי א', כ' בשעה שחכם יושב ועוסק בתורה הכל מרגנים אחריו ואומרים אשרי לזה שזכה וכו', וכאן מרגנים אחריו לשבח וכן באליהו ר' י"ז, פ"ה כשהיו ישראל במדבר לא שינו שמם ולשונם והיו מלאכי השרת מרגנים אחריהם ואומרים כו' ולעומת זה בספרי דברים י"ג, אין כל ישיבה... עד שיהיו הבריות מרגנים אחריו ואומרים מה ראה איש פלוני לישב וכו' וכאן מרגנים אחריו לגנאי. וה' בעוואן במקום הג"ל העיר על אהל בסורית שמשמעו חרף ובה' ושרשו הלל אבל כפי אשר נראה לי אהל במשמע זה הוא כאהל, נהג בו מנהג חולין ובזיון. גם לא צדק במה שאמר שם כי אי אפשר לומר שקלס בלשון חכמים הוא מן *καλῶς*, טוב ויפה, ביונית שלא מצינו בלשונות בני ארם המלה קלוס וטעה בזה, עין שבת ק"ח, א' בסוף העמוד: קאלוס ושם בפרוש ר' חננאל פרוש כהוגן, פ' קאלוס בלשון יון טוב.

הפרוש של הגאון על הקדיש, שנתקן על העתיד כשימלוך הקב"ה בעולמו וישתחוו לו כל הבריות, קרוב מאוד בסגנונו ובתכנו לדברי ר' האי כפי אשר מובא ממנו בשבה"ל תפלה ח' ולכן יחסתי ב' תשובות שבהקטע להגאון הזה. האומנם מדברי בעל שבה"ל נראה שלדעת ר' האי גאון יתקלס הוא כמו, יזדיין, מן קולסא, כובע נחושת של בעלי מלחמה, אבל הרגיל בסגנונו של מחבר זה ידע שכך הוא דרכו להרכיב דברי עצמו עם דברי אחרים או דברי מחברים שונים, עין לדוגמא מה שהעירותי לעיל עמוד ח', ב' וכן הפרוש הזה ליתקלס אינו לר' האי כלל אלא ממקום אחר בא לו לבעל שבה"ל ונתנו בסוף דברי הגאון. וכמעט אי אפשר להאמין כלל שמפי הגאון יצא „פרוש על דרך הדרוש“ כעין זה, ונראה שבעל שבה"ל או אחד מחכמי צרפת ואשכנז שבספרו השתמש כאן הרב הזה לא עמדו על פרוש הגאון ליתקלס כאשר הלשון הערבי היה זר להם ולכן השמיטו דבריו על השתוות שמוש „קלס“ לשמוש „שהר“ בערבי ופרשו מה שפרשו.

א, א'

[תש]בחות וזה

1234567

I עשר תשבחות. . . . . אחרונות מן ברכת

אוצר החכמה

רצה ומודים וש. . . . . לם עשר תושבחות

ואסור לשנות ממטבוע ש[טבעו חכמים בתפילה

אוצר החכמה

II 5 ושאלתם שיש חזנים מקצת[ם]

אוצר החכמה

אומ' ויתקלס ומקצתם אין אומרין כך ראינו

שיתקלס בלשון תלמוד [הוא משמש] בלשון שבח

ובלשון מקרא הוא [שבח וגנ]אי ובין בלשון מקרא

ובין בלשון תלמוד צ[ריך לא]מרו וכל שאינו אומ[ר]

10 ויתקלס טועה הוא וכ[אשר א]מרנו ש[קלס לשון שבח]

הוא כך הוא פתרונו [שמשורר וא]שתהר ולשון

שהרה משמש שני לשונות כשיהיה אדם נודע

בעירו או בדורו בגבורה או בגדולה או בתורה או

בעשר או בעצה או בבינה כך אומ' בלשון ערבי

15 פלאן משהור קד אשתהר פי קומה או פי בלדה או

פי עקלה או פי אסבאבה או פי קדמה או פי סבנה

והוא משמש לשון גבורה וכשיהיה בבני אדם

1234567

אוצר החכמה

3. וש. . . לם.] נראה שצריך להשלים כך: ושים שלום הרי בין כולם; עין הפתיחה.

4. ואסור.] עין ברכות מ', ב' כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא

ידי חובתו, ואף שלענין ברהמ"ז נאמרה הלכה זו לא נמנעו הגאונים והראשונים להשתמש

בה גם לענין נוסחי תפלות, עין לדוגמא פרקיו בן באבוי בהצופה הצרפתי חלק ע', קכ"ט.

6. ויתקלס.] עין הפתיחה.

8. ובין בלשון מקרא.] פירוש, בין לפי שמוש לשון המקרא ובין לפי שמוש לשון התלמוד

צריך לאמר.

10. וכאשר.] הקריאה בספק ואפשר שהאות אחר הו' הוא מ' ולא כ' וצריך להשלים:

ומה שאמרנו.

11. משהור.] מפורסם. אשתהר.] נתפרסם.

12. שהרה.] פרסום.

15-16. פלאן וכו'.] פלוני מפורסם; כבר נתפרסם בין בני משפחתו או ארצו בבינה שלו

או בנימוס דרכיו או בגדלותו או בעשרו; סב בסוף שורה ט"ז הוא במקום צב, שפע נכסים

בעברית והערני על זה ידידי דוקטור ר' שאול ניטעלזאהן.

17. גבורה.] כך בכ"י וקשה להניח, גדולה.